

Deze voorpublicatie wordt u aangeboden door Van Holkema & Warendorf

De hand van de schilder (Die Purpurlinie)
van Wolfram Fleischhauer
Vertaling Jan Smit

Paperback met flappen, 408 pagina's
Verschijnt maart 2006

'*Gabrielle d'Estrées en een van haar zussen*' is een hoogst eigenaardig schilderij. Dit anonieme schilderij in het Louvre heeft vele generaties kunstliefhebbers gefascineerd. Twee naakte vrouwen staan in een badkuip terwijl de ene vrouw met spitse vingers de tepel van de andere vasthoudt. Ligt er in de zeldzame pose van beide schoonheden een verborgen boodschap?

Ook Andreas Michelis, docent Amerikaanse literatuur, voelt zich op onverklaarbare wijze tot het beeld aangetrokken. Een fascinatie die geen verdere gevolgen zou hebben als zijn vriend Nicolas Koszinski hem niet een onvolledig manuscript had toegespeeld van een 19de-eeuwse historische roman waarin de geschiedenis verteld wordt van de schilder Vignac, die het schilderij in 1598 gemaakt zou hebben.

Naar het schijnt heeft de schilder in dit beeld de oplossing verstoep van een 400 jaar oud raadsel dat betrekking heeft op de relatie tussen koning Hendrik IV van Navarra en zijn minnares, Gabrielle d'Estrées. Vlak voor hun aangekondigde huwelijk stierf zij onder onduidelijke omstandigheden een afschuwelijke dood.

In de bijlage in de roman kan men lezen hoeveel waarheid er daadwerkelijk in deze fictie steekt. Met afbeeldingen van de voor het verhaal belangrijke schilderijen.

Wolfram Fleischhauer (1961) studeerde literatuurgeschiedenis in Duitsland, Frankrijk, Spanje en Amerika. Hij spreekt 5 talen vloeiend en is als tolk-vertaler werkzaam bij de Europese gemeenschap in Brussel.

Met zijn roman *De hand van de schilder*, won hij de harten van literatuur en kunstminnend Duitsland: er werden meer dan 200.000 exemplaren verkocht. Het boek is inmiddels ook vertaald in het Spaans, Italiaans en Frans. Het is dan ook een unieke combinatie van literaire kwaliteit en boeiende vertelkunst.

De hand van de schilder is de eerste roman in een drieluik over de kunsten: schilderkunst, muziek en literatuur.

www.wolfram-fleischhauer.de

Kortingsbon

Tegen inlevering van deze kortingsbon
bij een erkende boekhandel, betaalt u voor

De hand van de schilder
(ISBN 90 269 8525 8)

een spannende roman van Wolfram Fleischhauer,
geen • 17,95 maar slechts • **15,45**

Deze aanbieding is geldig van 1 maart 2006 tot 1 juni 2006

Actienummer Nederland: 901-02998
Actienummer België: 598-05-92

Van Holkema & Warendorf

Proloog

Gisteren zag ik weer haar portret.

In het halfdonker, met een matte glans in het gedempte licht van het museum, kijkt ze langs me heen de ruimte in, die zich achter me uitstrekt.

Ze staat rechts van me, ogenschijnlijk nog roerlozer dan de voorstelling zelf, waaruit alle beweging geweken is. Ze houdt haar hoofd geheven boven haar ontblote, door een krachtig zijlicht beschenen krijtwitte lichaam. Onder haar hoge, als een pruik opgemaakte kapsel staat verbazing te lezen op haar gezicht, dat de indruk wekt alsof er één moment later een emotie op te zien zou zijn geweest, als de schilder die ons had willen tonen. De kleine, als in een kus getuite mond -- maar ook dat is slechts een illusie die onze zoekende blik er zelf in legt -- heeft dezelfde rode kleur als de dikke, in zware plooien vallende gordijnen aan de rand van het schilderij, als een toneeldoek dat net is opgegaan. Een traanvormige parel siert de gouden ring in haar oor. Vandaar loopt een langgerekte schaduw over haar schouder en arm naar haar linkerhand. Haar onderarm, gevouwen ter hoogte van haar navel, rust op de bedekte rand van de stenen badkuip waar de vrouw in staat. Daarvoor zweeft -- schijnbaar afwerend -- haar linkerhand, die ons iets laat zien. Tussen duim en wijsvinger houdt ze een gouden ring met een saffier. Maar hóé houdt ze die ring eigenlijk vast? Niet met haar vingertoppen, lijkt het, maar met haar nagels, alsof het goud te heet is, of de saffier giftig. We zoeken naar een verklaring, mogelijk in de rechterhand, maar die hangt losjes over de rand van het bad, met de pink merkwaardig gespreid.

Recht boven de vingers waarmee ze de ring vasthoudt zien we de hazelnootbruine tepel van de vrouw in het bad. Nu menen we de verklaring te hebben gevonden voor die sfinxachtige uitdrukking op haar gezicht. Het begin van een vermoeden komt bij ons op, want de duim en wijsvinger van een heel andere hand hebben zich naar die tepel uitgestrekt, als om er een engel uit te trekken. Het zijn lange, fijngevormde vingers, maar in een bruinachtig rood geschilderd, een warmere tint dan van de kille bleke dame rechts, die de ring vasthoudt. Weer besluit ons dat vermoeden, als een gedachte die zich nog niet onder woorden laat brengen. Of is het verbeelding?

We zien twee vrouwen staan. Als we de hoofden wegdenken, lijken de twee gestalten sprekend op elkaar: twee naakte bovenlichamen, in een badkuip, verbonden door het spel van hun armen, de beide rechterhanden rustend op de rand van het bad, de linkerhanden om een

ring of een tepel geklemd. Maar het gezicht van de dame links lijkt triomfantelijk en sluw, terwijl haar huid een levendige rode gloed vertoont.

Geleidelijk worden we ons ook bewust van de binnenruimte, de veelzeggende achtergrond van het schilderij, die tussen de half weggetrokken, donkerrode gordijnen uitzicht biedt op nog een vrouw, een kamenierster wellicht, die daarachter naast een haard zit. Ze heeft zich over een handwerkje gebogen, een witte sjerp, die aan weerszijden van haar schoot valt. Aan de wand achter haar hangt een spiegel, die geen zilveren maar een zwarte glans heeft in zijn gouden lijst. Naast haar, in het feitelijke middelpunt van het schilderij, zwevend boven het raadselachtige spel van de handen, is een tafel met een donkergroen fluwelen laken afgebeeld. De langwerpige plooien van de groene stof suggereren dat de doek nog maar pas over de tafel is geworpen. Opeens worden we hier aan de vergankelijkheid herinnerd. Het laken dat langzaam tot rust komt over de tafel, mogelijk een katafalk, en de lichte gloed van het dovende vuur in de haard maken de kamenierster tot een schikgodin die de draden van het lot bewerkt onder de zwarte spiegel, waar de dood woont. Maar waarom? Waarom zo vroeg? Zou het antwoord misschien te vinden zijn bij de man die met een halfbedekt onderlichaam nog net zichtbaar is boven de haard? Maar ook hij is slechts een schilderij, een beeld binnen een beeld, dat uit de compositie zelf naar voren komt. We weten niet wie hij is. De schilder heeft hem geen gezicht gegeven. Hij zit daar op de grond, misschien wel uitgeput door een liefdesnacht, met een prachtige purperen doek om zijn lendenen. De onbekende man troont boven het hele tafereel uit, boven het dovende haardvuur, de met groen beklede tafel, de schikgodin en de twee vrouwen op de voorgrond, met hun geheimzinnige gebaren.

Maar langzamerhand krijgen we het gevoel dat de vrouw rechts de wereld niet meer ziet. Naast haar zijn de vage contouren te onderscheiden van een houten staketsel, dat haar in de badkuip overeind houdt om een schijn van levendigheid te wekken. Gedoofd is het licht in haar ogen, levenloos haar lichaam onder de wasbleke huid, star het gebaar van haar handen en vingers, waartussen iemand bijna spottend een ring heeft gestoken. Listig en triomfantelijk kijkt de andere vrouw ons aan. In haar handen klopt nog het bloed, in haar borst leeft nog de wil, terwijl bij de rechterdame nog slechts een laatste glinstering van de wereld zichtbaar is in het witte lichtje van de traanvormige parel in haar oor -- de enige opening, lijkt het, naar de wereld vóór het schilderij, naar het atelier van de schilder, een troosteloos hok waar de rook van walmende kaarsen zich vermengt met de scherpe lucht van vernis in die stille nacht van het jaar 1600. En bijna menen we het zacht krassende geluid van een penseel te kunnen

horen, dat met zorg de laatste streken uitvoert om het geheim van de afgebeelde figuren voor altijd te versluieren.

Deel een

De hand van de zuster

1

Natuurlijk kon ik toen nog niet vermoeden dat Koszinski's ontdekking de sleutel tot het schilderij bevatte. Zelf had hij ook geen idee van het werkelijke belang van zijn vondst, anders zou hij niet zo rustig hebben geklonken over de telefoon. Zijn terloopse mededeling dat hij, voor het geval ik voor mijn vertrek nog bij hem langs wilde komen, misschien een interessant nieuwtje voor me had, ging bijna verloren in zijn uitvoerige routebeschrijving en zijn verzoek om wat Engelstalige tijdschriften voor hem mee te nemen die daarboven in zijn hotel niet te krijgen waren.

We hadden elkaar al ruim drie jaar niet gezien, maar onze vriendschap had nooit geleden onder die lange tussenpozen waarin we maar sporadisch contact hadden. Het was mij ook bijna onmogelijk om een andere vorm van vriendschap te onderhouden. Als reizend docent Amerikaanse letterkunde leidde ik een nomadenbestaan, waardoor ik een groot deel van de afgelopen vijftien jaar in Canada en de Verenigde Staten had doorgebracht, waar ik sinds kort zelfs staatsburger was, een feit dat naar buiten toe slechts bleek uit mijn paspoort en mijn naamsverandering van Andreas in Andrew Michelis. In het begin van de jaren tachtig was ik met een onderzoeksbeurs naar Chicago vertrokken, waar ik algauw bezweek voor de verleidelijke mogelijkheden van het Amerikaanse onderzoek en onderwijs, zodat dat ene studiejaar zich had uitgestrekt tot een achtjarig verblijf. Teruggaan naar Duitsland was toen geen optie meer. Het ongenueanceerde onderwijsstelsel hier was me op den duur gaan tegenstaan, nog afgezien van het feit dat ik na zo'n lange afwezigheid de onontbeerlijke academische contacten miste. Tijdens de steeds schaarser wordende academische reizen die me zo nu en dan naar Duitsland brachten had ik bovendien de ervaring dat ik na al die tijd een gast in mijn eigen land geworden was. Het draadje naar het gezamenlijke verleden dat me met mijn vrienden van vroeger verbond werd steeds dunner, en inmiddels lagen onze levens zo ver uiteen dat het moeite kostte om nog raakpunten te vinden.

Nicolas Koszinski vormde een uitzondering. Weliswaar was hij, anders dan ik, erg honkvast en woonde hij al jaren in Stuttgart, waar hij als archivaris bij de regionale

bibliotheek werkte, maar in zijn hart was ook hij een nomade, een rusteloze zwerver door een wereld van papier, met een merkwaardige neiging tot formele omgangsvormen, waardoor we elkaar ondanks een jarenlange vriendschap nog altijd met u aanspraken.

Ik had Koszinski geschreven over mijn leeropdracht in Freiburg, en zijn telefoontje verraste me vooral omdat het zo laat kwam. Zijn uitnodiging was een welkome afleiding voordat ik naar mijn volgende tijdelijke post zou vertrekken, dus zei ik meteen ja. Natuurlijk had ik de zomer ook kunnen besteden aan het vernieuwen van mijn contacten in Europa. Een conferentie in Amsterdam klonk interessant, en ook bij de Amerikanistendag in Zürich werd ik verwacht, hoewel ik er nog nooit verschenen was. Hoopte ik misschien in mijn achterhoofd om van zulke verplichtingen verlost te worden? Ja. Ik verzette me wel tegen dat idee, maar de symptomen waren zo duidelijk dat ik inmiddels moest bekennen dat de literatuur voor mij al lang haar betovering verloren had. Niet alleen meed ik de conferenties van mijn vakgenoten, maar ook mijn eigen colleges waren in de loop van de jaren steeds technischer en abstracter geworden. Ik dwong mijn studenten tot muggenzifterig, formalistisch onderzoek en stortte me zelf in de theoretische discussies die toen opgeld deden. Ten slotte drong het tot me door dat ik via al deze pietepouterige analyses nog probeerde een laatste glimp op te vangen van het geheim dat me ooit had bewogen om voor de literatuurwetenschap te kiezen. Maar op het moment dat ik dat besepte, waren die interessante tekstprincipes, waarvan ik de werking wel meende te kunnen dromen, me al vreemd en onverschillig geworden. Werktuiglijk verdiepte ik me in de nieuwste ontwikkelingen op mijn vakgebied, nam ze over en gaf ze geroutineerd aan mijn studenten door, zoals een arts een nieuw medicijn voorschrijft. Braaf behandelde ik alles wat zich aandeede. Alleen verstond ik niet langer de kunst om me te verwonderen.

Was dat ook de reden dat me de tomeloze eerezucht ontbrak die meestal met een hoogleraarschap wordt beloond? Te vroeg had ik afgehaakt en mijn interesse verlegd naar de muziek, waarvan de wetten me helaas vreemd bleven. Daarna vluchtte ik een tijdje in boeken over schilderkunst, maar ook dat was niet meer dan een tussenfase. De thema's van de schilderkunst hadden te veel raakvlakken met dat wat ik juist achter me wilde laten. Ik bestudeerde de oude meesters en stuitte op de bekende verhalen en motieven: legenden uit de oudheid, historische voorstellingen, hoogtepunten uit de christelijke overlevering. Doelloos zwierf ik door die overbekende wereld, waarvan ik alles wel dacht te weten, toen mijn blik werd getrokken door een schilderij dat zich met zijn vreemde karakter verzette tegen mijn onverschilligheid en opeens weer die fascinatie in me wakker riep die ik meende kwijt te zijn.

Ik weet niet meer waar ik die twee vrouwen in bad voor het eerst heb gezien. In de loop van de jaren was het schilderij in kunstboeken, catalogi, op trommeltjes en zelfs als decor bij een tv-uitzending zo vertrouwd geworden dat het me een vast element uit de beeldcultuur van mijn eigen tijd leek, bijna alsof het geen andere oorsprong had. Regelmatig, als ik die reproductie weer ergens tegenkwam, probeerde ik iets over de achtergrond te weten te komen. Wie had het geschilderd en wat had een schilder uit de zestiende eeuw ertoe gebracht twee adellijke dames in een badkuip af te beelden? Het schilderij was redelijk bekend, maar mijn naspeuringen in de kunstgeschiedenis leverden niet meer op dan dat het in de vier eeuwen van zijn bestaan niemand ooit was gelukt het schilderij kunsthistorisch te verklaren.

Het doek was omstreeks 1590 ontstaan in kringen rond de school van Fontainebleau, en een van de dames moest een geliefde van Hendrik IV van Frankrijk zijn geweest. Meer was er niet over bekend. De identiteit van de schilder was nooit achterhaald en ook het merkwaardige gebarenspeel tussen de twee vrouwen in het bad was nog altijd een raadsel. De manier waarop de ene vrouw de tepel van de andere -- een hertogin -- beetpakte werd uitgelegd als een gekunstelde, zinnebeeldige verwijzing naar een zwangerschap, passend in de maniëristische stijl van die tijd en in soortgelijke vorm ook op andere schilderijen terug te vinden. Voor het geheimzinnige, bijna onzedelijke karakter van die handtastelijkheid was in deze zinnebeeldige uitleg geen plaats. Het maakt immers wel verschil of iemand op een schilderij een ring, een anjelier of een paar brillenglazen tussen haar spitse vingertoppen houdt of dat de ene edelvrouwe de tepel van een andere adellijke dame beroert. Maar op dit soort vragen konden de kunsthistorici geen antwoord geven. Bij gebrek aan eensluidende bronnen, zo luidde het oordeel, zou het schilderij wel voor altijd zijn geheim bewaren.

Was het me daarom opgevallen? Had die eigenaardige compositie iets in mij geraakt wat ik in mijn vak steeds meer begon te missen? Ik sprak er met vrienden over en had een tijdlang een plaatje van het schilderij in mijn zak, omdat ik ooit iemand hoopte tegen te komen die me meer over het doek zou kunnen vertellen. Ook tegen Koszinski had ik er iets over gezegd, maar dat was al jaren geleden en hij had net zo gereageerd als iedereen. Ja, hij kende het schilderij wel en hij vond het ook merkwaardig, zoals zoveel doeken uit die tijd.

Ik bleef nog twee dagen in Freiburg om mijn kamer in het gastdocentenhuis uit te ruimen. Het was juli en het inpakken viel niet mee in die zomerhitte, dus was ik blij toen de verhuizers mijn spullen hadden ingeladen en de groene verhuiswagen op weg ging naar Brussel, waar ik door bemiddeling van een collega in de herfst een seminar en een gastcollege

zou geven. Ik werd pas half september verwacht en die twee maanden vakantie leken een geschenk uit de hemel. Plannen had ik niet, zoals gezegd. Een artikel voor een verzamelbundel over het Amerikaanse naturalisme lag kant en klaar op mijn leeggeruimde bureau; alleen in de noten moest ik nog wat correcties aanbrengen. Na een korte aarzeling liet ik het manuscript in de canvastas glijden die ik voor het weekend bij de portier wilde afgeven. Tijdens mijn bezoekje aan Koszinski zou er van werken toch niets komen. Hoe ik daarin gelijk zou krijgen kon ik op dat moment nog niet bevroeden...

Koszinski's hotel lag in een hooggelegen dal op een uurtje rijden van Freiburg. Op de rechterstoel van de Fiat die ik voor het weekend had gehuurd lagen de nieuwste *Economist*, de *Financial Times* van de vorige dag en een nummer van *Scientific American* met een artikel over hiërogliefen dat Koszinski wel zou interesseren. De zon stond hoog en een beetje schuin aan de hemel toen ik de auto de parkeerplaats van het hotel opdraaide. Bij de receptie van het deftige, maar smaakvol aan de omgeving aangepaste huis vertelden ze me dat meneer Koszinski de vrijheid had genomen een kamer voor me te reserveren en dat hij me tegen halfvijf op het terras verwachtte, na een afspraak voor een kuurbehandeling die hij niet had kunnen verzetten.

Ik ging naar mijn kamer, nam een douche, trok een licht zomerpak aan en vertrok met Koszinski's tijdschriften naar het terras. Het was er druk, maar ik vond nog een vrij tafeltje, waar ik me op een van de zonverwarmde rieten stoelen liet vallen. Om me heen strekte zich een landschap uit waarin alle denkbare tinten groen te bewonderen waren. Het lichtgroene grasveld liep glooiend af naar de eerste donkere dennen en sparren, die zich in de verte aaneensloten en in steeds wisselende schakeringen van groen naar de horizon golfd. Daar, in de invallende schemering, lag al een dunne nevel over het bos en loste het verzadigde groen zich op in een zacht, koel blauw, zodat het woud langzaam met de steeds donkerder verkleurende wolken leek te vervloeien. Het was het moment waarop de middag in de avond overgaat, met die geringe maar onmiskenbare verandering van het licht, waardoor de hele omgeving even schrikt. Zachte rondingen worden hard en koud, een lichte huivering trekt door het land en alles lijkt naar dat ene punt van de horizon te worden gezogen waar de zon over een paar uur als een grote, rode schijf zal ondergaan.

‘Een prachtig gezicht, vindt u niet?’ Opeens zat hij tegenover me, met een hoogrode kleur en andere symptomen van het modderbad dat hij achter de rug had.

Ik kwam overeind om hem hartelijk te omhelzen. Zijn kleine, ronde gezicht was nog net zo sympathiek als ik het me herinnerde. Of mijn kamer wel beviel? Of ik liever thee of koffie had? Zijn ogen lichtten op toen hij de tijdschriften zag.

Ik gaf een korte samenvatting van mijn belangrijkste belevenissen van de afgelopen jaren. Toen ik over Brussel begon betrok zijn gezicht.

‘Een afschuwelijke stad. Weet u wat daar het populairste scheldwoord is bij taxichauffeurs?’

Ik schudde geamuseerd mijn hoofd.

‘Architect! Dat zegt toch wel genoeg. Die stad is compleet naar de bliksem geholpen.’

Hij wreef met een zakdoek over zijn voorhoofd en wenkte de dienst. Terwijl hij iets bestelde gleed mijn blik onwillekeurig naar een stapeltje papieren dat hij op het tafeltje had gelegd. Ze leken oud en vergeeld. Op het bovenste vel zaten vochtvlekken en in het midden een vierkant stempelspoor, dat half verdween onder de mahoniehouten klos van zijn kamersleutel.

Toen hij zijn bestelling had gedaan en zich weer naar me omdraaide zag hij mijn nieuwsgierige blik. ‘Eigenlijk wilde ik u daar morgen pas over vertellen, maar ik was benieuwd naar uw reactie.’

Omstandig borg hij zijn zakdoek op, terwijl ik hem vol verwachting aankeek.

‘Oude documenten?’ vroeg ik ten slotte, niet zonder enige spot in mijn stem.

Hij fronste zijn voorhoofd, alsof hij zich afvroeg of het wel de moeite loonde mij in vertrouwen te nemen. Ik bedankte voor de sigaret die hij me aanbood, maar gaf hem wel vuur.

‘Hoe u het noemen wilt. Eigenlijk is het meer een familiekwestie.’ Hij tuurde omhoog naar het glinsterende spoor van een vliegtuig dat hoog boven ons naar het westen vloog en een zilveren streep langs de hemel trok. Toen monsterde hij de bezoekers op het terras om ons heen, die van de zonnige namiddag genoten. Opeens betrok zijn gezicht weer en leek hij dwars door me heen te kijken, alsof hij zich verloor in een heel andere tijd. Ik wachtte beleefd tot hij terugkwam van die reis naar een onbekend verleden. Of eigenlijk was het omgekeerd. Bij Koszinski had je vaak de indruk dat niet het verleden maar de tegenwoordige tijd voor hem een ontoegankelijk pandemonium vormde waar hij als toerist rondkeek -- een reiziger tussen verschillende werelden, een oude, verdoolde ziel.

Twee uur later was het gezelschap op het terras aanzienlijk uitgedund. Voor ons op het tafeltje stonden een paar lege koffiekopjes en twee pas gebrachte glazen druivensap. De man tegenover me had weer een van zijn lange stiltes laten vallen, waarmee hij zijn verhaal regelmatig onderbrak.

In gedachten zette ik alles nog eens op een rij. Hij was naar Londen geweest voor een veiling van oude boeken. De feestelijke, maar tegelijk ook wat onbehouwen sfeer van een openbare veiling deed hem denken aan een executie, had hij opgemerkt. Hij en zijn collega van het regionaal bibliotheekcentrum hadden niets gekocht. Zoals gebruikelijk waren de Japanners hen voor geweest. En hij vermoedde dat zelfs de bidders uit Zwitserland in feite tussenpersonen waren voor een of ander consortium uit Kyoto. Toch mocht je nog blij zijn dat zulke waardevolle middeleeuwse handschriften naar een beschaafd buitenland gingen, als je wist hoe nonchalant er in Europa soms in het verleden mee was omgegaan. Daarna waren ze doorgereisd naar Parijs voor onderhandelingen met de Bibliothèque Nationale over een serie facsimiledrukken.

Spannend was het niet, maar het had hem toch vier dagen in Parijs gekost. Op de terugweg naar Stuttgart was hij over Kehl gereden voor een bezoekje aan familie. Of ik Kehl kende? Nee. Ik was er wel een paar keer doorheen gereden, maar nooit gestopt. Zelf logeerde hij vaak in Kehl als hij uit Parijs terugkwam, gemiddeld zo eens in de twee jaar. Verre familie van hem had daar een uitgeverij, een duidelijk raakvlak met zijn eigen werk, zodat het een vaste gewoonte van hem was geworden om op de terugreis uit Parijs even langs te gaan.

Ook deze keer was hij hartelijke ontvangen, ondanks de rommelige toestand. Er werd daar namelijk verhuisd. Overal kisten en stof. Mopperende verhuizers in blauwe overalls. Telefoons die onder stapels papier begraven stonden en doelloos rinkelden. Het absolute tegendeel van de door airco beschermde zalen van de officiële bibliotheken en archieven waar hij het grootste deel van zijn tijd doorbracht en waar sinds kort het zoemen van computers het strenge getik van de meetapparatuur overstemde. Een groter contrast was nauwelijks denkbaar: aan de ene kant het hectische gedoe van een uitgeverij, met de nerveuze sfeer van een kraamafdeling, aan de andere kant de koele, behoudende wetenschap, met de angstvallige mummificatie van allang vergeten gedachten en ideeën in steriele archieven.

Zijn familie had de verhuizing zwaar onderschat. Het uitzoeken van de oude voorraden en administratie nam maanden in beslag. De uitgeverij bestond al sinds de eeuwwisseling en moest een voorgeschiedenis hebben die zelfs teruggreep op de tijd van de

Hugenoten. Het aantoonbare spoor verloor zich ergens omstreeks 1800. Naar de nog oudere historie van het uitgevershuis viel slechts te gissen. De grondleggers waren vermoedelijk afstammelingen van Hugenoten die zich na de val van La Rochelle in 1628 bij de uittocht van andersdenkenden naar het oosten hadden aangesloten en zo in Zuid-Duitsland terecht waren gekomen. Nadere bijzonderheden waren niet bekend.

In plaats van de hele inventaris zorgvuldig te administreren was uiteindelijk alles maar zo'n beetje bijeengegreaaid, zodat de kelders nu vol stonden met kisten die wachtten op transport. Koszinski had de verleiding niet kunnen weerstaan en zijn neef gevraagd of hij nog een blik op de verzameling mocht werpen. Graag, luidde het antwoord. Ze zouden hem dankbaar zijn. Maar hij moest er niet te veel van verwachten, want het grootste deel bestond uit waardeloze restanten en oude correspondentie.

Koszinski slenterde door de kelders en langs de kale muren, die nog de sporen vertoonden van de verdwenen schappen. Ondanks het voorbehoud van zijn neef bracht hij er een paar uur zoet, hoewel er inderdaad niet veel bijzonders te vinden was. Kasboeken, almanakken, huisvrouwenagenda's, miserabel gedrukte bijbels, kookboeken, balansen, gezangbundels, nooit herdrukte romans, poëzie-albums in mierzoete vierkleurendruk, een paar jaargangen kranten, verpakt in waspapier dat ooit groen moest zijn geweest, een partituur van De Vliegende Hollander, een reisgids voor de Elzas, een Spaans-Duits woordenboek, stapels zakelijke correspondentie. Kortom: niets. Koszinski had niet de neiging gevoeld om nog meer dozen door te werken en restpartijen van handboeken, gidsen en verenigingsjaarboeken uit hun donkere winterslaap te wekken. Ook in de andere ruimtes trof hij hetzelfde beeld aan: de geometrische afdrukken van de verdwenen kasten tegen de muren, en stapels dozen met een blauw of rood kruis, afhankelijk van wat ermee gebeuren moest.

Het had hem een vreemd gevoel in zijn maag gegeven, de huivering van een overlevende. Wat zich ook in deze kisten bevond, hoe waardeloos, onzinnig en nutteloos al dat drukwerk ook was, het raakte hem toch, op een prettig nostalgische manier. Zo was hij nu eenmaal. Nee, geen verzamelaar. Daarvoor ontbrak hem de discipline, de hebzucht. Hij was veel meer een beschouwer, een soort geoloog van gedachten, die ervan geniet om te zien hoe al die lagen over elkaar heen liggen, in elkaar overvloeien of van elkaar gescheiden blijven, abrupt eindigen als bij een ader van hard gesteente, om op een andere plek weer op te duiken, volledig onverwacht. Hij volgde daarbij geen enkele methode en wist ook wel dat het een uiterst subjectieve en misschien wel onzinnige bezigheid was. Maar zo was zijn karakter. Hij

was een mens van mythen, niet van sprookjes.

Verscheurde kranten en propen verfrommeld pakpapier lagen verspreid over de vloer. Het zonlicht zocht zich een weg door het kelderraampje en versmolt in het melkglas tot een krachteloze, bleke brij. Het gedender van een passerende diesel deed de muren trillen. Een hooiwagen rende zacht ritselend over het plafond van de kelder en zocht verstoord een goed heenkomen.

Naast een van de kisten op de vloer vond Koszinski een stukje karton met een merkwaardige tekening. Het was in eerste instantie niet eens het motief dat hem verbaasde, maar de aard van het materiaal. Pas toen hij goed keek zag hij dat het geen gewoon, halfvergaan karton was, maar een stuk linnen, dat zo smerig was geworden dat het niet meteen opviel. Hij hield het stukje doek, niet groter dan een luciferdoosje, tegen het licht en zag met enige verbazing dat het geen machinaal geweven linnen was. Zelfs een leek kon met wat oefening wel handgeweven en machinale stoffen van elkaar onderscheiden, en Koszinski, die beroepsmatig dagelijks met perkament bezig was, herkende meteen de fijndradige maar toch grove structuur van het linnen. Ieder kind weet natuurlijk dat het weefgetouw pas in 1745 in Frankrijk werd uitgevonden. Veertig jaar later ontwikkelde Cartwright in Engeland voor het eerst een mechanisch weefgetouw. Toch zou het nog bijna zestig jaar duren voordat dit linnen commercieel op de markt kwam. Zoals bekend werd het eerst mechanische weefgetouw in Duitsland in 1845 door Schönherr in Chemnitz in gebruik genomen. Omstreeks deze tijd moet ook het machinaal geweven schildersdoek zijn ontstaan.

Terwijl hij zijn verhaal vertelde schudde Koszinski wat suiker op zijn schoteltje, streek het glad en trok er met een tandenstoker wat lijntjes in. Toen hij klaar was, draaide hij het schoteltje voorzichtig naar mij toe. Ik herkende een zwierige S, die van onder naar boven door een pijl werd doorboord. Ik keek er even naar en haalde toen mijn schouders op.

‘Spreekt u Frans?’ vroeg hij.

‘Redelijk.’

‘Hoe zou u dit vertalen: “Een S die door een pijl wordt doorboord”?’

‘“*Un S percé d'un trait*”?’ raadde ik.

Een groepje gasten stond op van het tafeltje naast ons. Jasjes werden van stoeleuningën gehaald, schoenen knerpten over het grind. Een kind drukte zijn slaperige gezichtje tegen de schouder van zijn vader, die zwijgend nee schudde toen zijn vrouw hem vragend zijn jasje voorhield.

Koszinski keek naar het slapende kleine jongetje en zei: 'Dit is zo'n typische rebus waarbij je de abstracte betekenis van het symbool herleidt tot de oorspronkelijke klank van de letters of tekens. Kinderen weten de oplossing meteen.'

Hij had de kisten waarnaast hij het stukje linnen had gevonden naar voren getrokken. Ze waren allemaal voorzien van een blauw kruis en dus bestemd voor de papierversnietiger. Koszinski kon ze met een gerust hart leeghalen. Waarschijnlijk waren het afgedankte restanten uit een bibliotheek, die op de een of andere manier in de kelder van de uitgeverij terecht waren gekomen. Misschien hadden ze waterschade opgelopen; overal waren vochtplekken te zien.

Op goed geluk doorzocht hij de kisten. De lucht van oud papier drong in zijn neus. In het wilde weg bladerde hij wat oude ordners en banden door, maar zonder iets te ontdekken wat enig verband hield met de merkwaardige tekening. Toch zocht hij verder, omdat hij niet kon geloven dat zo'n oud stukje stof zomaar op de vloer van het uitgeversarchief zou zijn beland.

De eerste vijf of zes kisten bevatten ingebonden jaargangen van oude tijdschriften die van rond de eeuwwisseling dateerden maar geen bibliotheekwaarde hadden. Begrijpelijk dat die huis-tuin-en-keuken blaadjes naar de versnipperaars gingen, evenals de inhoud van de volgende dozen -- uitsluitend zakelijke post. Een gedreven filatelist had hier misschien nog een interessante vondst kunnen doen, maar Koszinski wist net zo weinig van postzegels als van de nieuwste ontdekkingen over de uithoeken van de melkweg.

En toen, opeens, lag er een pakje op zijn schoot: een donkerbruin omslag van waspapier, met vier leren knopjes op de achterkant. Het was dichtgebonden met een roodwit lint, dat in de vorm van een acht kruislings om de twee paar tegenoverliggende knopjes was geknoopt. De randen waren gedeeltelijk opengescheurd. Het pakje bevatte een stapel papier.

Koszinski keerde een lege doos om en legde het pakje op het provisorische tafeltje. Toen maakte hij het lint los, wat niet zo moeilijk was, omdat het in de loop van de tijd was verdroogd en bros geworden. Op het moment dat hij de knopen wilde loshalen verbrokkelden ze onder zijn vingers als de raten van een leeg wespennest. Voorzichtig opende hij het omslag en bekeek met enige voldoening het eerste vel. Geen twijfel mogelijk. Het vel was leeg, maar in het midden waren duidelijk stempelsporen te herkennen. Hij nam het kleine stukje linnen met het merkwaardige motief erbij en legde het op het vel. Het paste precies in het oude papier. De bruine verkleuring liep naadloos over in de fijngeaderde vochtplekken van het

perkament.

‘En dat waren de papieren die hier voor u liggen?’

Hij knikte. ‘Ik heb alleen de transcripties van de verhoren meegenomen. De tekeningen en de andere teksten liggen nog boven op mijn kamer.’

‘Verhoren?’

‘Ja. Dit, bijvoorbeeld.’ Hij gaf me een paar vellen. ‘De ondervraging van een burger van Parijs op 12 april 1599. Het gaat om een brand in de Rue de Deux Portes, waarbij kennelijk in de nacht van 10 op 11 april 1599 een huis in Parijs gedeeltelijk werd verwoest. In het puin werd een lijk gevonden. Volgens mij is het een zuiver verzinsel, maar niet slecht bedacht.’

Ik las het papier door. ‘*De getuige heet Gaston Bartholomé. Hij is zevenendertig jaar oud, houthandelaar van beroep, woonachtig in de Rue de Deux Portes in Parijs.*’ Het was een krullerig handschrift, maar vrij gemakkelijk te lezen. De vellen waren aan twee kanten beschreven en in de linkerbovenhoek van een paginacijfer voorzien.

‘Een verzinsel?’

‘Ja. Het verhaal is duidelijk een mengeling van historische feiten en fictie. De hele stapel telt zo'n tweehonderd dichtbeschreven vellen, waar jarenlang aan gewerkt moet zijn. Het zou het netschrift kunnen zijn van de hoofdstukken uit een roman, of iets dergelijks. Nergens zijn correcties of doorhalingen te vinden. Maar de afzonderlijke delen sluiten niet op elkaar aan. Later, toen ik me er wat langer in had verdiept, begon het tot me door te dringen waar het hele verhaal vermoedelijk naartoe ging. Maar mijn eerste indruk was dat ik slechts op fragmenten was gestuit, of beter gezegd: op schetsen.’

Ik gaf hem de papieren terug. ‘En waarom hebben ze die documenten niet bewaard? Zoiets gooi je toch niet weg?’

‘Dat dacht ik ook. Ik heb alles mee naar boven genomen om het aan mijn neef te laten zien. Hij was wel verbaasd over mijn ontdekking, maar niet echt geïnteresseerd. Ik vroeg hem of hij misschien voorouders had die schrijver waren geweest. Volgens hem had er bij iedereen wel iets in een bureaula gelegen. Hij wierp een vluchtige blik op de papieren en hield het stukje linnen tussen zijn vingertoppen tegen het licht. Maar op dat moment kwam er weer een verhuizer binnen, slepend met armenvol plastic bolletjesfolie, waarmee hij het fotokopieerapparaat wilde inpakken. Dat vond mijn neef belangrijker, dus schoof hij de papieren over de tafel naar me toe. Als er nog iets interessants in stond, zei hij, moest ik het

hem maar melden. Ik trok me uit de drukte in de koffiekamer terug en bladerde de vellen door, om te zien of het de moeite loonde om ze mee te nemen naar Stuttgart. Toevallig viel mijn blik op een naam, en opeens begreep ik wat die rebus op het titelblad betekende.'

Peinzend staarde Koszinski nog eens naar de lijntjes die hij in de suiker op het schoteltje had getrokken.

Toen keek hij mij aan, alsof hij een reactie op zijn merkwaardige verhaal verwachtte, maar hij zag aan mijn gezicht dat ik het niet volgen kon.

'Begrijpt u het niet?' vroeg hij.

Ik haalde mijn schouders op. 'Wát moet ik dan begrijpen?'

Hij lachte geheimzinnig. 'Zonder u en die aanwijzing in het manuscript was ik er nooit opgekomen.'

'Zonder mij?'

'Ja. Kijk nog eens goed naar die rebus. *Un S percé d'un trait.*'

'Ja, en?'

'Laat al het overbodige weg. Het gaat alleen om die S en de pijl.' Hij pakte de tandenstoker weer van het tafeltje schudde de suiker op het schoteltje glad en schreef toen: ESS.

'En nu?'

'Nu het tweede deel er achteraan.' Nog een paar lijntjes, en hij draaide het schoteltje weer naar mij toe.

'ESS... *trait*?'

Hij keek me bemoedigend aan, alsof ik een schooljongen was die de oplossing van een lastige wiskundesom onder handbereik had.

Met de beste wil van de wereld begreep ik nog steeds niet waar hij op aanstuurde.

'*Estrait...*' herhaalde ik aarzelend.

Zijn gezicht stond enigszins vermoeid, alsof hij me moest uitleggen dat de aarde rond was.

En opeens ging me een licht op. 'Wilt u zeggen...?'

Zijn ogen glinsterden van plezier. 'Ja, natuurlijk! De hertogin van Beaufort. De geliefde van Hendrik IV. Misschien wel het raadselachtigste sterfgeval uit de zestiende eeuw. Uw dame in het bad: Gabrielle. *Gabrielle d'Estrées.*'

Vanuit het hotel klonk de gong voor het avondeten.

Deel twee

De hand van God

Manus Dei

In de ochtendschemer van de 10de april 1599 stapt de lijfarts van de koning de kamer binnen. La Rivière schuift de kijklustigen opzij, loopt naar het bed toe en bekijkt het lichaam dat daar ligt. De ogen van de dode zijn volledig naar achteren gedraaid, haar handen en voeten nog met vuile, haastig aan repen gesneden lakens aan de beddenspijlen vastgebonden. Haar gezicht is donker verkleurd en getekend door de sporen van afschuwelijke krampen. Op de grond liggen uitgespuwde kiezen en stukken hout met tandafdrukken. Er hangt een stank van urine en braaksel. Door het ongebruikelijk warme voorjaar is er de afgelopen drie etmalen een hele zwerm vliegen door het gebrekkig sluitende raam naar binnen gedrongen, ondanks de constant wapperende waaiers. En zoals die vliegen gedragen zich ook de nieuwsgierigen, die -- onbegrijpelijk, vindt de arts -- zijn toegelaten om langs het sterfbed van deze beklagenswaardige dode te defileren. Ze zijn met tientallen, en La Rivière ziet hoe het publiek al zijn bewegingen en de kleinste verandering in zijn gelaatsuitdrukking gadeslaat. Hij is zich scherp bewust van al die ogen en oren om zich heen, die wachten op zijn oordeel -- gespannen, angstig en argwanend. Hij beseft het belang van dit moment, de afschuw van wat hier is gebeurd. Op de achtergrond bekommeren anderen zich om de bewusteloze Mademoiselle de Guise en de ineengezakte Madame de Sourdis. La Rivières blik glijdt nerveus over de gezichten van de omstanders, waarop ongeloof en ontzetting, medelijden en leedvermaak, verdriet en vertwijfeling te lezen zijn.

Van buiten dringen de gedempte geluiden van de nieuwe dag tot de kamer door. Geratel van karren en koetsen over de grove keien, het geroep van kooplui, zo nu en dan het blaffen van een hond of het gehinnik van een paard. Als uit een oneindige verte klinkt de eenzame roep van een klok. En toch is het eindelijk stil in deze kamer, waar het eerder nog leek alsof de duivel zelf hier zijn rijk had gevestigd om in het lichaam van de nauwelijks zesentwintigjarige hertogin Gabrielle d'Estrées -- het meest beminde lichaam van het land -- een feest van verwoesting aan te richten.

Voor de honderdste keer gaat La Rivière in gedachten het beloop van de ziekte na,

zonder een verklaring of een soortgelijk geval te kunnen bedenken. Hij had gehoord van haar vertrek uit Fontainebleau en haar opgewonden stemming. Nog maar enkele dagen en Rome zou de koning een scheiding hebben toegestaan, de weg hebben vrijgemaakt voor een nieuw huwelijk. Na pasen zouden Gabrielles drie kinderen van hun bastaardstatus zijn verlost en tot het koningshuis zijn toegelaten. Maar waarzegsters hadden beweerd dat het vierde kind, dat ze al in haar schoot draagt, haar grootse plannen zou doorkruisen. Daarom sliep ze steeds onrustiger naarmate die datum dichterbij kwam. Ze droomde van grote branden, die haar verteerden, maar klampte zich vast aan de troostende beelden van haar karmozijnrode trouwjurk, die al weken in Parijs gereed hing. Geen moment week ze van de zijde van koning Hendrik van Navarra, die haar met pasen in Fontainebleau wilde houden in afwachting van de berichten uit Rome. Gabrielle wist zich daar in goede handen. Hendriks onderhandelaar, Brulart de Sillery, had haar immers een goede uitkomst beloofd. Hij zou niets onbeproefd laten om dit huwelijk tot stand te brengen, de Heilige Stoel gunstig te stemmen en het huidige huwelijk van de koning te laten ontbinden. Na beloken Pasen zou de koning met haar trouwen. Desnoods zouden ze in Frankrijk wel een bisschop vinden om Hendriks echtscheiding uit te spreken, en zo niet, dan zouden de opmars van de Turken in Hongarije en de agressieve houding van de Spanjaarden paus Clemens er wel aan herinneren hoe moeilijk hij het zonder de Franse koning kon stellen.

Als die voorspellingen er maar niet waren! Die gedachte kneep haar de keel dicht, zoals een paar weken eerder, in haar huis in de Rue Froidmonteau in Parijs, toen de waarzeggers één voor één duister voor zich uit starden en geen enkel koninklijk teken in haar hand konden ontdekken. En die Bizacasser of Rizacazza, of hoe hij ook mocht heten, zou al in januari hebben voorspeld dat zij de Pasen niet zou overleven. De Efemeriden kondigden de dood van een hoge dame aan. En bij de sceptische koning vond ze ook weinig troost. Die waarzeggers, beweerde Hendrik, logen alles bij elkaar, net zolang tot iedereen het geloofde en de leugen zelf de waarheid leek. Immers, wie zou het lef hebben? Ze zou het paasfeest doorbrengen met de koning, die iedereen had weggestuurd, zodat zij zich uitsluitend om haar eigen zielenheil kon bekommeren.

Maar toen kwam Benoit, de biechtvader van de koning, en vroeg hem hoe hij dit zelf met de kerkelijke wetten wilde rijmen. Het zou God niet behagen dat hij de paasdagen in zonde met zijn geliefde zou doorbrengen. Om het goede voorbeeld te geven kon ze beter in Parijs haar religieuze plichten vervullen, ver bij hem vandaan. Zo zag het volk het graag en zo

hielden ze zich aan de zeden en gebruiken, ter meerdere glorie van het katholieke koningschap.

Toen Gabrielle dat hoorde, stortte ze helemaal in, huilend en smekend, hoewel ze wist dat tegensputteren toch niet hielp. Luistervinken aan de deur hadden de lijfarts verteld wat ze hadden opgevangen in de nacht van zondag op maandag, de op één na laatste nacht die het stel samen had doorgebracht. Heel betreurenswaardig, verklaarde Hendrik, maar de religieuze plicht gebod het nu eenmaal. Naast haar gejammer was steeds duidelijker het tedere, geruststellende stemgeluid van de koning te horen geweest, totdat de hertogin, moe van haar eigen emoties, ten slotte in slaap gevallen was. De volgende morgen was ze weer kalm en rustig toen de stoet zich in beweging zette in de richting van de rivier. De koning week niet van haar zijde, en zo kwam het gezelschap ten slotte in Melun aan, voor het avondmaal, en later in Savigny, waar ze een rustige nacht doorbrachten. Toen de koning haar kamer binnenkwam, keken ze elkaar lang aan, maar behalve het zingen van de vogels en het ruisen van de wind verstoorde geen enkel geluid deze laatste momenten. Ze kwamen niet nader tot elkaar, de koning en Gabrielle, die zich afwendde.

Pas de volgende morgen, toen ze bij de rivier stonden, waar de boot al lag te wachten, werd het haar te machtig. Ze klampte zich aan hem vast. Nooit zouden ze elkaar meer terugzien, riep ze stamelend. Haar knappe gezichtje was lijkkbleek, terwijl de zon slechts zijn licht over de omstanders wierp, alsof zij al was afgeschreven en niet langer de moeite waard. Bijna gaf Hendrik toe. Hij klemde haar tegen zich aan en zag zichzelf weer in Fontainebleau, samen met haar -- hoe hij haar handen tegen zijn lippen zou drukken en haar prachtige huid met miljoenen kussen zou overladen, zoals hij elk van zijn brieven besloot. Zong daar iemand hun lied? *Cruelle départie, malheureux jour! Que ne suis-je sans vie ou sans amour!*

Maar dat mooie beeld vervloog en zij vertrok tussen Bassompierre en de hertog van Montbazon naar de boot, terwijl ze de zachte druk van Hendriks handen nog op haar heupen voelde. Nog één keer keek ze om en smeekte hem om goed voor haar kinderen te zorgen. Steeds weer, terwijl de paarden de boot al langs de rivier trokken, zweefden haar wensen over het water naar die gestalte op de oever, die haar nakeek en zwaaide, totdat hij verdween in haar mist van tranen.

Bij het arsenaal ging ze aan land. Ze werd opgewacht door haar zwager, maarschalk Baligny, en haar zuster Diane, die in de buurt woonde. Haar broer, de markies van Coeuvres, hielp haar van boord en meteen werd ze omringd door de dames De Guise en Retz en hun

dochters. Nauwelijks had ze het huis van haar zus bereikt toen het als een lopend vuurtje door de buurt ging dat de hertogin was aangekomen. De hele stad liep uit om de toekomstige koningin te zien. Zelf wilde ze al die aandacht niet, en het was La Varaine die voorstelde om in het goed afgeschermd huis van de Italiaanse financier Zamet te gaan eten. De hertogin werd erheen gebracht, en opgelucht trok ze zich in haar kamers terug, terwijl de jonkvrouwen beneden al om de eer twistten haar hij het avondmaal te mogen bedienen.

De dinsdag verliep nog rustig. Alleen de vrouw van markies De Rosny werd bij haar toegelaten en kreeg van de hertogin de grote eer om haar in de toekomst bij het opstaan en naar bed gaan te mogen assisteren. De strenge Rachel de Cocheilet knikte onderdanig en beet zich van woede op haar onderlip, die daarvoor breed genoeg was. Toen rende ze naar huis om zich bij haar man te beklagen dat die hoer van de koning haar verstand verloren had of dat zijzelf gevaar liep het h re te verliezen. Daarover zei markies De Rosny natuurlijk niets toen hij op zijn beurt zijn opwachting maakte bij Gabrielle, voordat hij nog dezelfde avond met zijn echtgenote naar het platteland vertrok. Ze moesten maar zien hoe lang de emmer te water ging, was zijn enige commentaar. Die opmerking bleef hangen.

Ondertussen werd bij Zamet de soep opgediend. De hertogin at normaal. Een citroen, een peer of sinaasappel zou haar niet bekomen zijn, luidde later het verhaal. Maar niemand van het gezelschap viel iets bijzonders op.

Op woensdag begon ze aan haar religieuze verplichtingen -- de reden waarom ze naar Parijs gekomen was. 's Ochtends ging ze te biecht en daarna ter kerke in de kleine St. Antonin, waar ze 's middags nog eens terugkeerde. Bij de viering van de Tenebrae liep het volk te hoop om naar de mooie muziek te luisteren en de al even mooie hertogin te zien. Ze werd er in een draagstoel naartoe gebracht, terwijl Montbazon naast haar liep, gevolgd door de Lotharingse prinsessen en de andere dames in hun koetsen. Het begon al lente te worden en langs de wegen bloeiden de druiven. Op deze heerlijke dag leken alle gedachten aan naderend onheil heel ver weg.

In de kerk was het nog warmer dan buiten. Voor de hertogin was een tribune neergezet, en hoewel ze op die manier van de mensenmassa was gescheiden duurde het toch niet lang voordat ze klaagde dat ze zich onwel voelde. Mademoiselle de Guise, die haar begeleidde, liet haar gunstige brieven zien uit Rome, waarmee ze niet alleen de hertogin maar ook zichzelf probeerde moed te geven. Maar al gauw na het begin van de kerkdienst zakte de stemming aanzienlijk omdat Gabrielle zware hoofdpijn had.

Ze werd teruggebracht naar het huis van Zamet. Bij een wandeling door de tuin kreeg ze een aanval van misselijkheid. Een heftige kramp sloeg door haar heen, waardoor ze ter plekke in elkaar zakte. Toen ze weer bij haar positieven kwam wilde ze onmiddellijk naar het huis van haar tante Sourdis worden gebracht, die op dat moment niet in Parijs was. Een bode die onmiddellijk op weg werd gestuurd zwierf de halve nacht door het graafschap Chartres en vond Madame de Sourdis ten slotte in Alluye. Een opstand in Chartres had haar een paar dagen opgehouden, zodat ze pas op zaterdag in Parijs kon zijn.

Haastig werd de hertogin naar het huis van haar tante overgebracht. Het viel Mademoiselle de Guise op hoe bleek ze was. In gedachten hoort La Rivière nog de opgewonden stem van het meisje toen ze hem, hevig ontdaan door de eerste aanval van de hertogin, over haar toestand kwam vertellen:

'We moesten nog voor het einde van de mis uit de kerk weg, omdat de hertogin over hoofdpijn en benauwdheid klaagde. We gingen terug naar Zamet. Daar liep ze even door de tuin en zakte toen plotseling in elkaar. Toen ze weer bijkwam bezwoer ze heer La Varaine dat hij haar meteen naar het huis van haar tante moest brengen. We droegen haar naar het decanaat. Nauwelijks hadden we haar in bed gelegd toen haar hele lichaam zich spande door een vreemde, ontzagwekkende kracht. In die houding bleef ze een paar seconden liggen, kromp toen met een bloedstollende kreet in elkaar en werd onmiddellijk overvallen door de volgende verlamrende krampaanval, die weer een paar seconden duurde. Het koude zweet brak haar uit. Zodra de kramp uit haar lichaam week, verplaatste hij zich naar haar gezicht, dat afschuwelijke grimassen vertoonde. Ik hoorde haar tanden klapperen, zo hard sloeg haar kin tegen haar borst. Bij iedere nieuwe aanval werd de lucht uit haar longen geperst als door zware vuistslagen, en al gauw stond het schuim haar op de mond. Met veel moeite en inspanning lukte het ons om die arme vrouw op het bed te houden. We legden koude omslagen over haar heen, die haar wat verlichting schenen te geven.'

Maar dat was nog slechts het begin. Op donderdagochtend werd ze nog gezien bij de communie in Saint Germain-l'Auxerrois, vlak bij het Louvre, waar binnenkort haar meubels zouden staan. De priester die haar de biecht afnam, moest haar bezorgd hebben nagekeken en zich hebben afgevraagd of ze die paar stappen vanuit de kerk naar het huis van haar tante wel zou redden. Het zouden haar laatste worden. Had ze dat zelf al vermoed en daarom nu al een eerste brief aan de koning hebben gestuurd met de smeekbede om naar Fontainebleau te mogen terugkomen? Die brief werd hem nog verstuurd. De andere twee, geschreven met

schier bovenmenselijke inspanning, zou hij nooit ontvangen. Ze was toen ook al te zwak om terug te gaan naar het huis van de Italiaan, waar nog een maaltijd voor haar werd gekookt. Het was genoeg geweest.

Tegen twee uur ging ze naar bed. Niet veel later was het zo ver. De aanval was zo hevig dat het personeel lijkwit een goed heenkomen zocht. La Varaine, die zijn hoofd niet mocht verliezen omdat hij verantwoordelijk was voor de gezondheid van de hertogin, liet Madame Dupuy, de vroedvrouw, komen en gaf drie pages bevel om onmiddellijk de arts van de koning te waarschuwen. La Rivière vond de boodschap tegen halfvier, toen hij thuiskwam, en vertrok spoorslags naar het decanaat.

Zodra hij binnenkwam wist hij zelf niet eens of hij bij een levende of een dode was geroepen, zo leeg en verlaten leek het huis. Op de begane grond liep hij langs het meubilair van de hertogin, dat daar op transport naar het Louvre wachtte. Halverwege de trap hoorde hij een bloedstollende kreet, zodat hij met drie treden tegelijk naar boven stormde. Voordat hij het wist stond hij over een waanzinnige gebogen, die hij zelfs met de hulp van twee anderen nog niet in bedwang kon houden. 'Haal warme melk,' gromde hij tegen Mademoiselle de Guise, die de dokter ontzet aanstaarde.

Ondertussen bonkte de hertogin met haar hoofd tegen de beddenspijlen en liet zich weer in de kussens zakken, die langzaam rood kleurden. Toen greep ze naar haar onderlichaam, dat door de krampaanvallen zo hard als steen geworden was. Omdat ze daar niets konden uitrichten balden haar handen zich tot vuisten, waarmee ze zichzelf in het gezicht sloeg om de haard van de pijn te treffen. Het volgende moment rukte ze aan de deken, alsof ze met blote handen haar ingewanden uit haar lijf wilde trekken, om maar verlost te zijn van die vreselijke krampen. Haar gezicht had niets menselijks meer. Van haar ogen was alleen nog het wit te zien, en met elke ruk van haar hoofd boorde ze haar tanden dieper in haar toch al gescheurde lippen. Met katachtige snelheid greep de arts een punt van het hoofdkussen en propte het de vrouw in haar mond. Net op tijd, want de volgende keer zou ze dwars door haar tong hebben gebeten.

Toen Mademoiselle de Guise met de melk kwam, keek hij niet eens op. Deze toevallen zouden zelfs een gezonde, volwassen kerel binnen een paar minuten van zijn krachten hebben beroofd. Hijgend riep hij een paar bevelen. De zieke werd op het bed vastgebonden. Haar lichaam trilde en beefde, alsof het zich voorbereidde, zijn krachten verzamelde. Haar polsslag was niet meer dan vederlicht, nauwelijks voelbaar. Door het

uitstellen van de krampaanval had de arts een moment de tijd om de ader van de rechterarm te openen. Terwijl de ene schaal na de andere zich met bloed vulde begon de hertogin rustiger te ademen en verslaptten haar spieren.

La Varaine, die de kamer binnenkwam, geloofde zijn ogen niet. Wat wilde de dokter met die melk? Alsof ze op La Varaines komst had gewacht sloeg Gabrielle, die zopas nog halfdood leek, haar ogen op en keek hem aan. Hij draaide zich snel om en sloeg een kruis, maar zo dat niemand het zag. Ook de dokter begreep er niets van. Hij had al veel mensen tussen leven en dood zien zweven, maar niemand die zo abrupt van toestand kon veranderen. 'Geef me pen en papier,' zei ze zwak. Het duurde even voordat de omstanders de woorden verstonden die moeizaam over haar gezwollen lippen kwamen. Ze bonden haar weer los en La Varaine rende de trap af om het gevraagde te halen. Toen hij terugkwam zat ze rechtop in bed, starend in de verte. Mademoiselle de Guise praatte voorzichtig tegen haar, maar ze wekte de indruk dat ze meer zichzelf probeerde te troosten en niet de vrouw in het bed, die voor deze wereld verloren leek.

Het was halfzes toen ze klaar was met haar brief. Buiten begon het al te schemeren. Ze had de kracht niet meer om de brief op te vouwen en te verzegelen. La Varaine, die hem aan de bode gaf, las vluchtig haar dringende smeekbede aan de koning om haar naar Fontainebleau te laten komen omdat ze voor haar leven vreesde. La Varaine had het zweet op zijn voorhoofd staan en in zijn vertwijfeling -- of misleid door Gabrielles korte herstel -- gaf hij de bode te verstaan dat het zo'n haast niet had.

Toen hij bij zijn terugkeer wel anders leerde, was de bode al vertrokken. Deze keer hadden ze de hertogin meteen vastgebonden, waardoor de krampaanval zich ontladde in haar gewrichten, die als dorre takken braken onder het geweld. Seconden lang kromde haar romp zich omhoog, alsof er een wild dier in haar gevangen zat. Dan weer draaide ze haar hoofd naar achteren, alsof ze met haar tanden de pijn uit haar rug wilde bijten. Zoiets had de dokter nog nooit meegemaakt, maar dat mocht hij niet denken. Hij begon te vrezen dat hier geen kwade sappen aan het werk waren, maar een kwade geest, en daar kon hij weinig tegen uitrichten. Maar als hij de ziekte niet kon genezen en er werkelijk sprake was van een boze macht, zoals het leek, mocht hij het natuurlijke verloop niet in de weg staan. Een normale zieke zou allang bewusteloos zijn geraakt en zich niet klaarwakker en zo koppig tegen het noodlot hebben verzet. Maar de hertogin vocht tegen elke nieuwe aanval, met een onverklaarbare kracht, urenlang, tot ze het wilde dier in zichzelf had overwonnen. Dat was

om acht uur. Kort daarop sliep ze in.

In haar dromen dwaalde ze door eindeloze gangen langs ontelbare, gesloten deuren. Aan het einde van de gangen gekomen zag ze ten slotte een deur opdoemen die openging maar tegelijk in duizend scherven viel. Daarachter was het duister, en daarachter een nog zwartere ruimte, waarin de koning ronddoolde. Ze kon hem niet zien, hoewel ze wist dat hij er was, ergens in de plooien van de nacht die haar omgaf. Toen rafelde de duisternis uiteen en zag ze een lege kamer, waarin het eerste ochtendlicht aarzelend naar binnen viel.

Zo vond Mademoiselle Dupuy haar, toen ze op vrijdagochtend binnenkwam. Ondertussen sprak heel Parijs over die ongehoorde toestand, en in de loop van de dag dromde de halve stad samen voor het decanaat. Zoals gebruikelijk wist het volk veel eerder dan de direct betrokkenen dat het uur geslagen had. De toekomstige koningin lag op sterven, terwijl de koning in Fontainebleau zat en besluiteloos de berichten las. Anders kwam hij toch ook op het eerste teken aangesneld en liet hij voor zijn geliefde -- wie het ook was, op dat moment -- zelfs half gewonnen veldslagen achter zich om maar bij haar te kunnen zijn. En waar hadden ze de hooggeboren dame ondergebracht? Bij Zamet, dat adellijke bordeel? Met het excuus dat ze om een schandaal te vermijden de paasdagen ver van Fontainebleau moest doorbrengen. Het nieuws ging van mond tot mond en werd in de loop van de dag zelfs in spottende versjes verwerkt, die in de straat onder het raam van de stervende hertogin weerklonken. Ook de betekenis van het tijdstip ontging niemand. Het was immers op vrijdag dat de duivel bij voorkeur zwangere vrouwen kwam halen? Goede Vrijdag was zelfs nog beter. Dat verwonderde dus geen mens, en ieders geweten was gerustgesteld. Dat het geen gewone ziekte was, bleek wel uit het gedrag van het personeel, dat al 's ochtends na de eerste aanvallen in paniek het huis ontvluchtte. En wat reist sneller dan een gerucht? In de herbergen luisterden de stamgasten gespannen en bevreesd naar de verhalen van de pages en bedienden. Heel begrijpelijk, dat niemand op zo'n plek wilde blijven waar de duivel zijn duistere arbeid verrichtte. Je kon zo meegezogen worden, en wie wist zeker dat hij al niet op de lijst van de koning der duisternis stond? Dan is vluchten en bidden de aangewezen weg. En wat wilde die vroedvrouw daarboven nog uitrichten? De arts had warme melk laten komen. Iedere barbier en apotheker in de stad wist wat dat betekende.

In het decanaat probeerde men ondertussen alles om de aanvallen van de hertogin de baas te worden. De krampen waren al een tijdje weggebleven, en met een warm bad hoopte de dokter ze nu op afstand te houden. Maar toen ze Gabrielle in het bad legden, kleurde het

water zich opeens donkerrood en daarna bruin. De hertogin steunde, ademde oppervlakkig en was nauwelijks nog bij bewustzijn. Zodra ze weer naar bed was gebracht begonnen de krampen opnieuw. Ze kreeg weer een aderlating, drie lavementen en vier zetpillen van geperste kruiden, die het lichaam ertoe moesten brengen een vrucht af te stoten die nog helemaal niet voldragen was. Toen dat niet gebeurde, overwoog de dokter een chirurgische ingreep, maar op dit wild schokkende lichaam was iedere operatie uitgesloten. De hertogin werd weer aan de beddenspijlen vastgebonden en kreeg allerlei vloeistoffen toegediend om voorlopig wat verlichting te brengen. Maar daarmee waren de mogelijkheden van de artseneeskunde wel uitgeput. La Rivière wees alle verantwoordelijkheid af, want een lichaam dat zich zo halsstarrig tegen de middelen en wegen van de geneeskunde verzette behoorde een andere macht toe. 's Avonds verloor ze het licht in haar ogen. Ook haar gehoor weigerde dienst. De krampen verliepen nu grotendeels mechanisch, alsof de ziekte op eigen kracht uitraasde.

In die toestand zagen al die nieuwsgierigen haar die ongehinderd het decanaat in en uit konden lopen. Honderden slenterden door het huis, tientallen drongen tot in de sterfkamer door. De roodharige Marie Hermant, hoofd van de huishouding van de hertogin, wierp zich huilend voor het bed tegen de grond, omhelsde onder luid geweeklaag de bewusteloze Gabrielle en schreide bittere tranen tegen haar hals. Haar verdriet was zo groot dat ze de hertogin uit louter droefheid verlostte van de sieraden om haar hals en in haar oren. Haar man, gardekapitein De Mainville, stapte naar voren, nam zijn ontdane vrouw troostend in zijn armen en liet de juwelen in zijn zak glijden. Ondertussen was Madame de Martigues binnengekomen, die zich ook in tranen bij het bed liet zakken om de dure handen van de stervende te kussen. Haar ringen bleken later aan de rozenkrans van Madame te zijn geregen.

Waarom de koning wegbleef kon niemand verklaren. Eén was er misschien toe in staat geweest, maar hem sneed de opwinding de adem af. Toch was Fouquet de la Varaine niet voor een kleintje vervaard. In de oorlog tegen de Liga had hij zich zelfs als geheim agent aan het Spaanse hof gewaagd, toen er een bericht van de Liga aan de Spaanse koning was onderschept en een spion van de protestanten het bericht moest overbrengen om het antwoord van de Spanjaard te vernemen. Hij had dat plannetje niet enkel bedacht, maar ook zelf uitgevoerd door naar Madrid te reizen, waar hij door Filips werd ontvangen. Een paar uur voordat het bevel tot zijn arrestatie werd uitgevaardigd was hij weer over de grens naar Frankrijk ontsnapt.

Maar bij de gebeurtenissen hier in Parijs sloeg hem de angst om het hart. Had de koning hem -- La Varaine -- niet gezegd dat hij met zijn leven verantwoordelijk was voor de veiligheid van de hertogin? Waarom had hij haar naar de hoofdstad gestuurd, terwijl het hele hof daar vertrokken was? En hij moest haar onderbrengen bij Zamet? Uitgerekend bij Zamet, dat creatuur van de Medici, die schoenmaker uit Lucca, die voorpost van de Italianen in de hoofdstad? Iedereen wist hoe welkom de dood van zijn geliefde zou zijn voor de Italianen, met name groothertog Ferdinand, die zijn nicht op de Franse troon wilde zien. Maar La Varaine verwierp die gedachten weer. Juist omdat iedereen dat wist was het uitgesloten dat ze hun concurrente in een Italiaans eethuis een verdachte soep hadden voorgezet. En Zamet zelf zou niemand om het leven brengen die hem nog zeventigduizend daalders schuldig was, want dat bedrag had de geldschieter de hertogin geleend om Beaufort te kunnen kopen. En nu lag ze daarboven, terwijl het leven uit haar wegsijpelde. En hij, La Varaine, zou moeten weten wat hem nu te doen stond. Wat wilde de koning? Wat waren zijn belangen? La Varaine kende zijn zwakheden, had al zijn liefdesavontuurtjes georganiseerd, van het opsporen van nieuwe schoonheden tot aan het omkopen van lakeien. De lijst was eindeloos. Deze hier had hij een huwelijk beloofd. Dat was niets nieuws. Dat had hij al eens eerder gedaan om daarmee een nacht te winnen, zonder dat hij ooit zijn belofte was nagekomen. En zo zouden er nog wel meer volgen. Hendrik was niet iemand die in staat was tot liefde. Hij kon alleen de vrouwen niet weerstaan, en dat was gevaarlijk voor de staat.

Dat alles ging La Varaine door het hoofd, terwijl zijn protégée door de ene aanval na de andere steeds verder werd verzwakt en de burgers van Parijs zich om haar bed verzamelden, net als de vliegen. Nadat hij 's middags de bode had gestuurd en had gezien hoe de hertogin snel achteruit ging, was hij zelf de bode achterna gereden om de koning persoonlijk bericht te geven. Maar Hendrik kon het niet geloven en wilde afwachten. Toch bespeurde La Varaine een aarzeling bij de koning. Hij zou naar Parijs komen, dacht La Varaine, en als hij de hertogin in deze toestand zag, zou hij week worden en desnoods toch met haar trouwen als ze hem zou smeken. Nog dezelfde nacht was La Varaine weer teruggereeden naar Parijs en het sterfbed van de vrouw die niet sterven wilde zonder dat ze de koning had gezien. Ze had zelfs nog de bovenmenselijke kracht opgebracht om twee brieven aan de koning te schrijven, die echter niet waren verstuurd.

La Varaine had zich niet vergist. In de ochtendschemer stuurde de koning een bode vooruit, die bij de Tuilerieën moest klaarstaan met een boot waarmee hij ongezien naar Parijs

zou kunnen varen. Maar de bode maakte geen haast, zodat de koning hem nog voor Parijs inhaalde en hem nijdig vroeg waarom hij zo getreuzeld had.

Ondertussen dreigde La Varaine in paniek te raken onder de druk om eindelijk een besluit te nemen. Ten slotte stelde hij het bericht op dat hem mogelijk de kop zou kosten. Terwijl Gabrielle nog voor zijn ogen tegen de aanvallen vocht, in afwachting van de koning, schreef hij een kort briefje: 'De hertogin is dood. Sire, bespaart u zich de reis.' Die boodschap liet hij naar Bassompierre en maarschalk d'Ornano brengen, die onmiddellijk vertrokken om de koning nog voor de stad op te vangen.

Ze wachtten hem op in Villeneuve-Saint-Georges, voor het huis van Bellièvre, die zich bij hen had aangesloten. De koning zag de delegatie verwonderd staan. Wat nu? Wilden ze hem de toegang tot de stad weigeren? Hij moest naar haar toe. Bars beval hij het drietal om hem door te laten. Toen stapte Bellièvre naar voren en gaf de koning het bericht van La Varaine.

'De hertogin is dood, sire.' En hij voegde eraan toe: 'U kunt nu niet naar haar toe gaan. Zo'n actie zou niet worden begrepen. Dat zou uw aanzien schaden.'

Maar zijn aanzien was het laatste waar de koning zich op dit moment om bekommerde. Het bericht was nog te nieuw, te fris. Om hem heen zongen de vogels, de zon scheen aan een wolkeloze hemel en in de verte lag zijn stad. Hij kon het niet begrijpen. Als door een nevel hoorde hij het verslag van haar laatste uren uit de mond van Bassompierre -- haar verschrikkelijke krampaanvallen, haar gruwelijk verwrongen gezicht.

'Als u haar nu zag, zou de herinnering van uwe majesteit aan de schoonheid van de hertogin voorgoed zijn bezoedeld. Er is niets meer over van dat waar u zo van hield. De ziekte heeft alles weggenomen. Bespaart u zich die aanblik.'

Nu de waarheid langzaam tot hem doordrong had hij het gevoel dat zijn hart zou breken. Hij steeg af, deed een paar stappen naar links, naar rechts, wierp zich toen in het gras en huilde als een kind. Gedachten tolden door zijn hoofd, maar geen woorden waren eenvoudig genoeg om die fundamentele pijn te beschrijven. En tot zijn grenzeloze verwondering begon haar beeld in zijn herinnering zelfs nu al te vervagen. Was het zijn verdriet dat hem de tranen in de ogen bracht, of zijn schaamte over de opluchting die hij voelde? *De bloem van mijn hart is dood. Zij zal niet verder groeien*, schreef hij 's avonds aan zijn zuster Catherine. Maar welke nieuwe geliefde zou hij over een paar weken weer een huwelijk beloven? Schriftelijk, deze keer. En weer zou hij geen woord houden, omdat een

koning in de eerste plaats met zijn land getrouwd was -- zoals hij zelf het beste wist. En als ooit het gevaar bestond dat hij dat zou vergeten, was er altijd wel iemand die hem daaraan herinnerde.

Ten slotte kwam hij weer overeind. Bassompierre hield zijn paard vast. De twee anderen wachtten op enige afstand. De bode Puipeyroux wilde de koning helpen bij het opstijgen, maar Hendrik schudde vermoeid zijn hoofd, opende zijn wambuis en wreef met de punt van zijn hemd over zijn gezicht. Niemand zei iets. Er werden blikken van verstandhouding gewisseld. Iedereen wist: hij is er klaar mee. De koning staarde naar de hemel, waar hij zich kon verliezen in het eindeloze blauw. God hield van dit land, dacht hij, en wilde hem niet verliezen. Hij draaide zich om in de richting van Fontainebleau, wenkte Puipeyroux, die de teugel van het paard van Bassompierre overnam en de koning volgde. *Zong iemand hun lied? Hoe vreselijk dit afscheid. Een dag van verdriet. Ik wil de liefde, het leven niet.* Toen stapten ze op en reden weg.

Gabrielle zou nog een hele dag en nacht in leven blijven, zo gespannen wachtte ze op de komst van de koning. Zaterdag in alle vroegte, om vijf uur, blies ze eindelijk haar laatste adem uit. Toen haar tante kort daarna binnenkwam had het huis zich alweer met nieuwsgierigen gevuld. Ten slotte kwam de dokter. De bezoekers maakten ruim baan voor hem en hij stapte naar het bed van de dode toe. De sporen van de doodstrijd waren duidelijk zichtbaar, en het donker verkleurde, afschuwelijk verwrongen gezicht verhief zich luguber van het pas verschoonde witte kussen.

Zwijgend nam La Rivière de situatie in zich op. Toen stapte hij bij het bed vandaan en draaide zich om naar de menigte. In een hoek bekommerde iemand zich om de bewusteloze Madame de Sourdis. Steeds meer mensen wrongen zich naar binnen. Opeens werd het stil. La Rivière keek naar de gezichten van de omstanders. Alle ogen waren op hem gericht. Wat wilden ze van hem? Hij wierp nog een laatste blik op de dode.

Toen sprak hij de verlossende woorden: *`Hic est manus Dei.'*

Er ging een huivering door de kamer. Mensen sloegen een kruisje. Het geklik van haastig tevoorschijn gehaalde rozenkransen vulde de ruimte. La Rivière verliet het huis, gevolgd door anderen die, gedreven door angst en de drang om het nieuws door de stad te verspreiden, haastig naar buiten kwamen.

Een paar uur later, in de middag van de 10de april 1599, verliet paus Clemens in Rome na een dagenlange meditatie opeens zijn privé-kapel en verklaarde dat zijn conclaaf

met de Heer was beëindigd. Een getuige uit die tijd legde zijn woorden vast: 'God heeft voorzorgen genomen.'